

اثر بخشی هدفمندی یارانه‌ها بر کیفیت زندگی روستاییان مورد: روستاهای بخش احمدآباد شهرستان مشهد

عفت نوراللهی؛ کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
مریم قاسمی*؛ استادیار و عضو هیئت علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
محسن نوغانی؛ دانشیار و عضو هیئت علمی گروه علوم اجتماعی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۵/۱۲/۲۳

دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۱۰/۴

چکیده

در مباحث جدید توسعه پایدار، تأکید عمده بر توسعه انسانی است که این مهم جز از راه سیاست‌گذاری‌های مبتنی بر مباحث مربوط به تخصیص کارآمدتر منابع که خود از مباحث عمده عدالت اجتماعی است، امکان‌پذیر نیست. از جمله سیاست‌های دولت در تحقق این امر، طرح هدفمندی یارانه‌ها است. با توجه به اینکه مبنای این طرح، حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و بهبود کیفیت زندگی آنها است، مطالعه حاضر به سنجش اثربخشی یارانه‌ها بر کیفیت زندگی روستاییان بعد از اجرای مرحله اول طرح هدفمندی یارانه‌ها پرداخته است. روش تحقیق توصیفی از نوع پیمایشی و طرح تحقیق شبه پانل است. واحد تحلیل ۲۴۵ خانوار روستایی در روستاهای بخش احمدآباد شهرستان مشهد است. کیفیت زندگی خانوارهای روستایی در سه بعد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی-محیطی به کمک ۱۸ مؤلفه و ۶۲ متغیر در دو مقطع زمانی قبل و بعد از مرحله اول طرح هدفمندی در طیف لیکرت مورد بررسی قرار گرفت. روایی پرسشنامه به وسیله تحلیل عاملی تأییدی ($\text{Sig.} \leq 0/05$)، $0/87 = \text{Kaiser-Meyer}$ تأیید گردید و پایایی آن به وسیله آلفای کرونباخ $0/87$ مطلوب تشخیص داده شد. نتایج نشان داد که میانگین کیفیت زندگی خانوارهای روستایی در بعد اجتماعی از $3/17$ به $2/69$ و در بعد اقتصادی از $2/79$ به $2/45$ و در بعد محیطی کالبدی از $3/06$ به $2/84$ و در سازه کیفیت زندگی از 3 به $2/54$ در پایان مرحله اول طرح هدفمندی یارانه‌ها کاهش یافته است. در واقع طرح هدفمندی یارانه‌ها نتوانسته است در بهبود کیفیت زندگی خانوارهای روستایی مؤثر باشد. اگر چه میانگین کیفیت زندگی در ابعاد مورد بررسی قبل از طرح هدفمندی پائین‌تر از حد متوسط ارزیابی بوده است، اما پس از اجرای طرح هدفمندی، میانگین کیفیت زندگی و ابعاد آن نسبت به قبل از اجرای طرح هدفمندی کاهش داشته است.

واژگان کلیدی: یارانه، هدفمندسازی، کیفیت زندگی، خانوارهای روستایی، مشهد.

* magh30@um.ac.ir

(۱) مقدمه

در دهه ۱۹۵۰ با مطرح شدن تفکر توسعه و ضرورت توجه به شاخص‌های رفاه اجتماعی و کاهش فقر، دخالت دولت‌ها در فعالیت‌های اقتصادی پررنگ‌تر شده است. در این دوران از دولت به عنوان پیش‌ران توسعه یاد می‌شد و توجه دولت‌ها به سرمایه‌گذاری‌های کلان فیزیکی و زیرساخت‌های اقتصادی معطوف گردید. از دهه ۱۹۷۰ با شکل‌گیری تفکر محوریت انسان در توسعه، این آگاهی ایجاد شد که برای مواجهه با مسائل مبتلابه توسعه‌نیافتگی کشورها، سرمایه فیزیکی کافی نیست و حداقل به اندازه سرمایه فیزیکی، مسایل و سیاست‌های اجتماعی و شکل‌گیری سرمایه انسانی هم ضرورت دارد. بنابراین در این دوره سیاست‌های حمایت اجتماعی در قالب دولت‌های رفاه، سیاست‌های یارانه‌ای و امثال آن سرلوحه برنامه‌های توسعه کشورها قرار گرفت (وزارت رفاه و تأمین اجتماعی، ۱۳۸۷: ۲-۳).

رویکرد هدفمندی در عرصه سیاست‌های تأمین اجتماعی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر به معنای کاهش سهم طبقات بالای درآمدی و افزایش سهم طبقات پایین درآمدی از یارانه‌ها است (صارمی، ۱۳۸۸: ۱۲)؛ واضح است که هدف از اجرای طرح هدفمندی، ایجاد سیستمی کارآمد جهت حمایت از اقشار آسیب‌پذیر جامعه است؛ به عبارت دیگر قصد دولت‌ها، تضمین حداقل سطح رفاه برای قشرهایی است که در صورت فقدان چنین حمایتی، قادر به دسترسی به این سطح از رفاه نخواهند بود (پژویان و امین رشتی، ۱۳۸۴: ۱۷). هدفمندی‌سازی یارانه‌ها دو هدف عمده را دنبال می‌کند که هدف اول ابزاری برای کمک به افراد کم درآمد، فقیر و کسانی است که درآمدشان از کسب و کار به دلایل مختلف، معیشت آنان را تضمین نمی‌کند و پایین‌تر از حد قابل قبول است و هدف دوم، به فعل رساندن امکانات بالقوه در بخش‌های مختلف جغرافیایی و اقتصادی است. قاعدتاً این سیاست باید موجب افزایش توان مالی اقشار آسیب‌پذیر برای تأمین مایحتاج روزانه خود شود و تا حد زیادی هدف فقرزدایی دولت را تحقق بخشد (مظاهری، ۱۳۸۶: ۴۹۵). با ملحوظ داشتن این دو هدف می‌توان ادعان نمود که «بهبود کیفیت زندگی» از اهداف مستقیم طرح هدفمندی یارانه‌ها محسوب می‌شود.

هنوز تعریف قابل قبول جهانی برای کیفیت زندگی صورت نگرفته است ولی اگر مشترکات تعاریف عمده ارائه شده مدنظر قرار گیرد، در آن صورت می‌توان گفت کیفیت زندگی عبارت است از «شرایط بهتر زندگی که در آن توازن، هماهنگی، مطلوبیت و برابری عادلانه نهادینه شده یا زمینه‌های لازم برای زندگی، همراه با سلامت، امنیت، آسایش، آرامش، نشاط، خلاقیت و زیبایی پدید آمده باشد» (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰: ۴). هرچند ارتقای کیفیت زندگی در مقیاس‌های فردی و اجتماعی از دیرباز مورد توجه برنامه‌ریزان بوده است، در دهه‌های اخیر با اولویت یافتن اهداف اجتماعی و تدوین آنها در قالب برنامه‌های توسعه، به تدریج نگرش انسانی و جامعه‌شناختی درباره کیفیت زندگی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های کلان کشورهای (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰: ۴) مختلف راه یافته است. در حال حاضر

تلاش برای ارتقاء کیفیت زندگی از اصلی ترین اصول و اولویت‌های برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران اجتماعی و مسئولان حکومتی در هر جامعه و کشوری است. با توجه به اهمیت کیفیت زندگی در توسعه و بهزیستی اجتماعات انسانی، تحلیل کیفیت زندگی بعد از اجرای مرحله اول طرح هدفمندی یارانه‌ها اهمیتی ویژه دارد.

از آنجا که بخش عمده‌ای از فقرا و محرومان در نواحی روستایی زندگی کشور می‌کنند^۱، ضروری است برنامه‌های توسعه (مانند طرح هدفمندی) متوجه اقشار آسیب‌پذیر که عمدتاً ساکن نواحی روستایی هستند، باشد و توجه به روستائیان فقیر در کانون برنامه‌ها و طرح‌های رفع محرومیت قرار گیرد. دولت با اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها تلاش نموده بیشترین منافع را عاید اقشار کم درآمد و دهک‌های پایین درآمدی نماید. با توجه به اینکه هرگونه بهبود آشکاری در زندگی باعث ارتقاء کیفیت زندگی می‌گردد و با توجه به اینکه مبنای نظام پرداخت یارانه حمایت از قشرهای آسیب‌پذیر و بهبود زندگی آنها است (شریف زادگان، ۱۳۸۶: ۳۷۸ و دینی، ۱۳۸۴: ۱۱)، مطالعه حاضر به بررسی تغییرات کیفیت زندگی روستائیان بعد از اجرای مرحله اول طرح هدفمندی یارانه‌ها پرداخته است.

۲) مبانی نظری

در مباحث جدید توسعه پایدار، تأکید عمده بر توسعه انسانی است که این مهم جز از راه سیاست-گذاری‌های مبتنی بر مباحث مربوط به تخصیص کارآمدتر منابع- از جمله طرح هدفمندی یارانه‌ها که خود از مباحث عمده عدالت اجتماعی است- امکان‌پذیر نیست (مرصوصی، ۱۳۸۳: ۳۲). پرداخت غیرهدفمند یارانه‌های آشکار و پنهان در جایگاه مهم‌ترین سیاست‌های حمایتی در اقتصاد ایران طی نیم قرن گذشته همواره روندی صعودی داشته و بخش مهمی از منابع مالی دولت را به خود اختصاص داده است. تجربه نشان می‌دهد در بیشتر موارد پرداخت غیرهدفمند، در ارتقای درآمد و رفاه اقشار آسیب‌پذیر تأثیر ندارد و منافع آن، نصیب گروه‌های دارای درآمد بالا می‌شود (مصباحی‌مقدم، ۱۳۸۶: ۱۴۰).

طرح هدفمندی تکلیفی برای دولت بوده که در برنامه دوم توسعه برخی موارد آن ذکر شده و در برنامه‌های سوم و چهارم نیز به صورت روشن و قطعی تکلیف آن بر عهده دولت گذاشته شده بود (قره باغیان: ۱۳۷۱: ۷۷۵). در این راستا دولت نهم برای اصلاح ساختار اقتصادی کشور در پائیز ۱۳۸۹ طرحی تحت عنوان «طرح تحول اقتصادی» انجام داد. طرح تحول اقتصادی یکی از طرح‌های مهم اصلاح ساختار اقتصادی است که شامل هفت رأس کلی "نظام بهره‌وری"، "نظام یارانه‌ها"، "نظام مالیاتی"، "نظام گمرک"، "نظام بانکی"، "نظام ارزش‌گذاری پول ملی" و "نظام توزیع کالا و خدمات" است. در واقع هدفمندکردن یارانه‌ها یکی از محورهای اصلی در این طرح و از اهداف هفت گانه تعیین شده در طرح

^۱ براساس آمار غیررسمی بیش از ۲۶٪ جامعه روستایی کشور زیر خط فقر زندگی می‌کنند (رضوانی، ۱۳۸۲: ۲۶۳)

تحول اقتصادی است. قانون هدفمندسازی یارانه‌ها در قالب ۱۶ ماده و ۱۶ تبصره در تاریخ ۱۵ دی ۱۳۸۸ به تصویب مجلس و در تاریخ ۲۳ دی ۱۳۸۸ به تأیید شورای نگهبان رسید (اکبری و جمشیدی، ۱۳۹۰: ۲).

هدفمندسازی بر این فرض استوار است که بخشی از جامعه برای دریافت کمک‌های انتقالی در اولویت بیشتری هستند و از آنجا که منابع محدود است، باید در توزیع این کمک‌ها، اولویت‌ها رعایت شود. منظور از هدفمندسازی، تعیین کسانی است که واجد شرایط دریافت کمک‌های انتقالی هستند، به نحوی که رفاه حاصل از پرداخت‌های انتقالی در اختیار فقرا قرار گیرد. بنابراین، انتخاب و تعیین افراد واجد شرایط و گروه‌های هدف، شرط لازم هدفمندسازی است. منظور از جامعه هدف، افراد و خانوارها و گروه‌هایی هستند که در چارچوب طرح هدفمندسازی یارانه‌ها مورد حمایت قرار می‌گیرد (علیزاده، ۱۳۸۹: ۹۸).

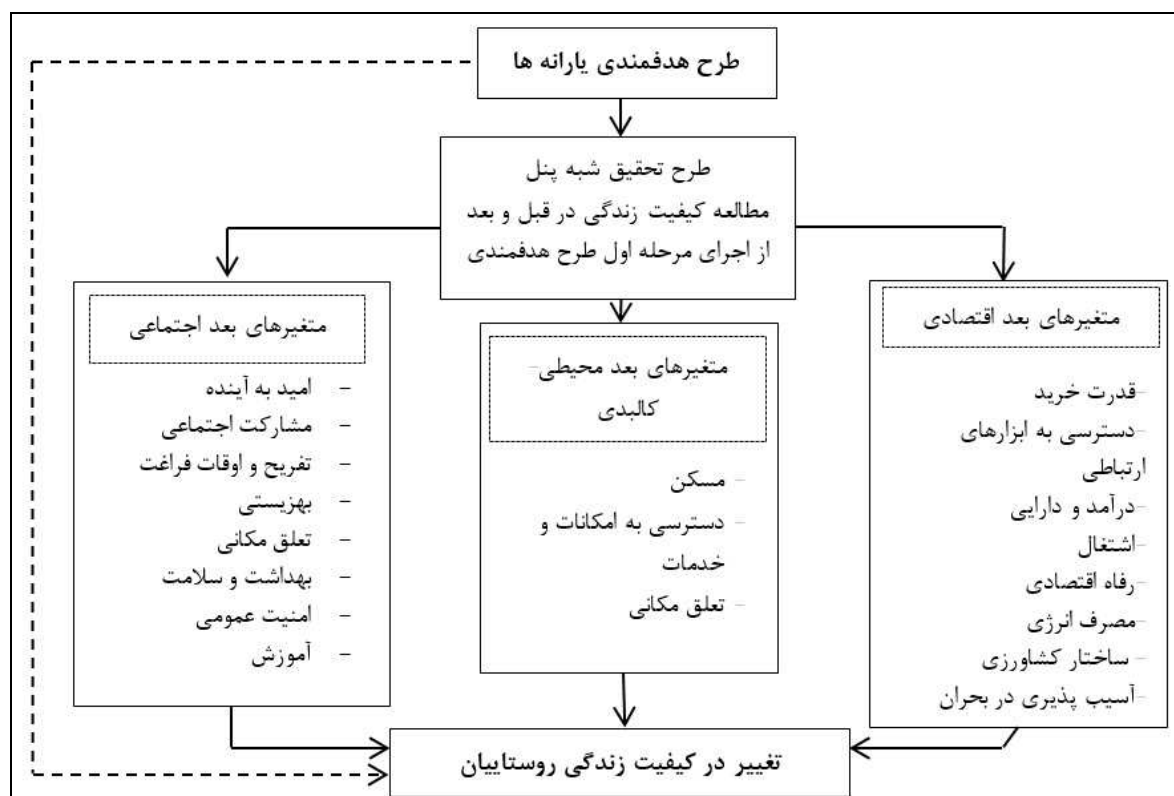
مبنای نظری یارانه‌های هدفمند نقدی، «نظریه نئوکلاسیک» است. رویکرد انفجار درمانی نئوکلاسیک فرض را بر این می‌گذارد که موتور اقتصاد در تمام نقاط دنیا کم و بیش شبیه هم هستند؛ به این اعتبار، نسخه واحدی را هم کم و بیش برای تمام اقتصادها می‌پیچد: رهاسازی کامل قیمت کالاها و خدمات و عبور از مرحله‌ی تصدی‌گری به مرحله نظارت‌گری. بر مبنای این رویکرد نظری در عرصه نظر و عمل اقتصادی برنامه موسوم به «تعدیل اقتصادی و تثبیت ساختاری» یا رویکرد «اجتماع واشنگتنی» طی سال‌های گذشته مطرح شده است. از منظر این رویکرد، علت اصلی مشکلات اقتصادی از جمله بهره‌وری به شدت پایین اقتصادی و بالابودن شدت انرژی در اقتصاد ایران ناشی از قیمت‌گذاری دولتی کالاها و خدمات دولتی است (دینی ترکمانی، ۱۳۸۹: ۲۹۹).

عده‌ای برنامه حذف یارانه‌های همگانی و جایگزینی یارانه‌های هدفمند را جزئی از برنامه «تعدیل ساختاری و تثبیت اقتصادی» می‌دانند. این برنامه از اوایل دهه ی ۱۹۸۰ توسط «صندوق بین‌المللی پول» و «بانک جهانی» به کشورهای مختلف تجویز شد و دارای دو جزء تعدیل و تثبیت است (دینی ترکمانی، ۱۳۸۴: ۳ - ۲). بر این اساس در بیش از دو دهه گذشته در سطح جهانی و به دنبال توصیه بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول مبنی بر حذف یارانه‌ها برای سرعت‌بخشیدن به رشد اقتصادی در جهان سوم بحث درباره آن رونق گرفت. در همین راستا، کشورهای جهان سوم سعی کرده‌اند تا هزینه‌های یارانه را کاهش دهند (مقدسی و شرافتمند، ۱۳۹۱: ۲۰۳)؛ در ایران نیز طی چند سال اخیر همگام با حرکت دولت به سمت خصوصی‌سازی و کاهش سهم خود از اقتصاد، بحث یارانه‌ها و هدفمندسازی آن مورد توجه قرار گرفت و در سال ۱۳۸۹ طرح هدفمندی یارانه‌ها به عنوان یکی از ابزارهای مهم اقتصادی دولت در امر سیاست‌گذاری - های حمایتی از قشرهای آسیب‌پذیر به اجرا درآمد با این حال بررسی‌ها نشان می‌دهد برخی ایرادهای موجود باعث شده است تا نظام یارانه کشور به بیراهه کشیده شود و حتی برخلاف هدف اصلی آن یعنی حمایت از قشرهای آسیب‌پذیر و کاهش فاصله طبقاتی پیش برود. زیرا اولاً یارانه‌ها، به جای خانوارهای

هدف و کم درآمد و آسیب‌پذیر جامعه به کلیه خانوارها و جمعیت کشور به طور یکسان پرداخت شد، ثانیاً سهم واحدهای تولیدی از یارانه‌ها حذف شد و ثالثاً با اینکه اشاره‌ای در قانون به پرداخت نقدی یارانه‌ها نشده بود، یارانه‌ها به طور ماهانه و به صورت نقدی به خانوارها پرداخت شد. به نظر می‌رسد سیاست‌های کلی کشورها در زمینه‌های مختلف می‌تواند کیفیت زندگی را متأثر سازد. در ایران طرح هدفمندی یارانه‌ها به پشتوانه ماده (۳) قانون برنامه چهارم توسعه اجرا شد، نظر به تغییر شیوه پرداخت آن از شکل کالایی به صورت نقدی (علی مددی و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۷) و تأثیر مستقیمی که بر کیفیت زندگی روستاییان دارد، مطالعه حاضر به بررسی اثربخشی آن بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی می‌پردازد. کیفیت زندگی مفهوم گسترده‌ای است، برخی آن را به عنوان قابلیت زیست‌پذیری، برخی دیگر به عنوان سنج‌های برای میزان جذابیت و برخی به عنوان رفاه عمومی، بهزیستی اجتماعی، شادکامی و رضایت‌مندی تفسیر کرده‌اند (Epley and Menon, 2008:281). هرچند ارتقای کیفیت زندگی از دیرباز مورد توجه برنامه‌ریزان بوده است، در دهه‌های اخیر با اولویت یافتن اهداف اجتماعی و تدوین آنها در قالب برنامه‌های توسعه، به تدریج نگرش انسانی و جامعه‌شناختی درباره کیفیت زندگی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های کلان کشورهای پیشرفته راه یافته است (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰: ۴).

برای تبیین مفهوم کیفیت زندگی مدلی توسط شیفر و همکاران در سال ۲۰۰۰ میلادی ارائه گردید. در این مدل بر سه قلمرو اجتماع، محیط و اقتصاد تأکید شده است. مزیت این مدل این است که تقابل بین قلمروها صریحاً معین گردیده است و تصویری از مفاهیم زیست‌پذیری، کیفیت زندگی و پایداری (مانندی) در ارتباط متقابل با همدیگر بیان گردیده است (Van Kamp et al., 2003: P. 11) که زیست‌پذیری نتیجه تأمین مطلوب محیطی و اجتماعی است و بیشتر از نظر زمانی، نگاه به حال حاضر دارد، اما پایداری بیشتر متأثر از جنبه‌های محیطی است که از نظر زمانی نگاه به آینده دارد. در واقع می‌توان حوزه‌های اجتماعی-محیطی-اقتصادی را به عنوان سه رکن اصلی کیفیت زندگی در نظر گرفت.

محققان و صاحب‌نظران متعددی کیفیت زندگی را در ابعاد اجتماعی، محیطی و اقتصادی مورد بررسی قرار داده‌اند، بنابراین مطالعه حاضر نیز کیفیت زندگی را در سه بعد مذکور مورد بررسی قرار می‌دهد (شکل ۱). به نظر می‌رسد سیاست‌های کلی کشورها در زمینه‌های مختلف می‌تواند کیفیت زندگی را متأثر سازد. نتایج مطالعات کیفیت زندگی می‌تواند به ارزیابی سیاست‌ها، تدوین استراتژی‌های مدیریت و برنامه‌ریزی در هر جامعه‌ای خصوصاً جوامع روستایی کمک نماید. همچنین یافته‌های کیفیت زندگی می‌تواند برای بازشناسی استراتژی‌های قبلی و طراحی سیاست‌های برنامه‌ریزی آینده استفاده شوند.

شکل شماره (۱): مدل تحلیلی تحقیق

بررسی پیشینه تحقیق حاکی از آن است که هدفمندی یارانه‌ها در ایران از سال‌های پایانی دهه هفتاد به عنوان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر مطرح شد، با اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها در پائیز ۱۳۸۹، جراحی اقتصادی دوران گذر از اقتصاد یارانه‌ای به اقتصاد رقابتی و آزاد، عملیاتی شد و تحقیقات در مورد این موضوع از منظر نظارت و ارزیابی اثرات بعد از اجرای این طرح را وارد عرصه جدیدی نمود (عباسی، ۱۳۹۱: ۱). در ارتباط با طرح هدفمندی یارانه‌ها از سال ۱۳۸۹ تاکنون مطالعات نسبتاً زیادی صورت گرفته است اما بررسی‌های انجام شده کمتر با مسائل روستاییان در ارتباط است. جدول شماره ۱، پژوهش‌های انجام شده پیرامون «هدفمندی یارانه‌ها (پرداخت نقدی)» را مورد بررسی قرار داده است.

جدول شماره (۱): ادبیات تحقیق پیرامون هدفمندی یارانه ها.

نویسنده/سال	سال	نتایج تحقیق
پیریایی، سیف	۱۳۸۹	مشکل اصلی طراحی برنامه های حمایتی شناسایی اقشار فقیر و کم درآمد جامعه است که باعث می شود طراحی نظام ها و برنامه هایی در جهت حمایت از این اقشار، بسیار پیچیده و دشوار شود و گروههایی که هدف این برنامه نیستند و اقشار ثروتمند جامعه بیشتر منتفع می شوند.
مصباحی مقدم، اسمعیلی گیوی	۱۳۸۹	توزیع یارانه در ایران به شدت ناعادلانه است برای اصلاح ساختارهای تولیدی کشور، مدیریت بهینه مصرف انرژی و توزیع عادلانه یارانه ها، هدفمندسازی یارانه ها با استفاده از مناسب ترین شیوه ضروری به نظر می رسد.
نجفی و دهقانی	۱۳۸۹	بررسی مبانی نظری و نیز تجربه سایر کشورها نشان می دهد که منظور از پرداخت نقدی لزوما پرداخت پول نقد به مردم نیست بلکه اینگونه برنامه ها شامل برخی از انواع مستمری ها، بیمه های بیکاری، مساعدت های اجتماعی، پرداخت های مختلف به معلولان و افراد ناتوان و بیمه بازنشستگی است
راغفر، سرخه دهی	۱۳۹۰	مهمترین اصل در اجرای هدفمندسازی یارانه ها شناسایی خانوارهای واجد شرایط دریافت یارانه است. به نحوی که امکان تشخیص نیازهای متفاوت خانوارها با توجه به تفاوت در نیازها امکانپذیر شود. یک روش برای تأمین این هدف داشتن بانک اطلاعاتی در مورد خانوارهای واجد شرایط است که بصورت شبکه اطلاعاتی در سطح ملی تشکیل می شود
مقیم فیض آبادی، شاهنوشی	۱۳۹۰	یارانه ها با تحریف قیمت ها، مانع تخصیص بهینه منابع شده و رشد اقتصادی را کاهش خواهند داد و از سوی دیگر، با ایجاد کسری بودجه و افزایش هزینه های اجتماعی، دارای اثر جدی بر اقتصاد ملی می باشند.
اکبری، مودن جمشیدی	۱۳۹۰	۶۷ درصد از یارانه دریافتی یک خانوار روستایی استان اصفهان در اردیبهشت ۹۱ صرف افزایش قیمت سبزه قلم کالای ضروری گردیده است و ۳۳ درصد مبلغ باقی مانده یارانه دریافتی تأمین کننده سایر افزایش های صورت گرفته در سبد خانوار روستایی است.
جامعی، جامعی، شادپور،	۱۳۹۱	در کنار اهمیت بعد اقتصادی اجرای این طرح توجه به بعد اجتماعی آن هم ضروری است. خانواده بعنوان یکی از مهمترین این ضروریات، طی فرآیند اجرای طرح هدفمندی، به سهم خود در حوزه های مختلف از اجرای طرح تأثیر می پذیرد.
مقدسی، شرافتمند	۱۳۹۱	کاهش یارانه ها سبب کاهش شوک های مثبت بهره وری می شود و این تأثیر بصورت نامتقارن و در جهت عکس است. همچنین تأثیر تغییر یارانه ها در شوک های منفی از اثر آن بر شوک های مثبت بیشتر است.
بابائی، هاشمی دامنه	۱۳۹۲	حذف یارانه انرژی و کالاهای اساسی و آزادسازی قیمت ها و پرداخت نقدی یارانه ها، ضمن تشدید برخی چالش های اقتصادی مانند تورم و بیکاری، قشر وسیعی از مردم را با دغدغه معیشت مواجه نموده است و به برخی از بزهکاری های اقتصادی مانند سرقت و احتکار کالا دامن زده است.
فراهانی، اصدقی سراسکانرود، طولابی نژاد	۱۳۹۲	یارانه پرداختی بر توانمندسازی اقتصادی خانوارهای روستایی اثرات مثبتی شامل افزایش قدرت خرید، افزایش میزان پس انداز و رفاه خانوارها، کاهش فقر، و ابزاری برای تأمین امنیت غذایی خانوارها، و اثرات منفی مانند کاهش سطح زیرکشت محصولات کشاورزی، کاهش سرمایه گذاری برای فعالیت های کشاورزی، افزایش تورم و افزایش تقاضای وام شده است.
صادقی، تقدیسی، کاوسی	۱۳۹۲	هدفمندسازی یارانه ها در افزایش سطح درآمدها، افزایش قدرت خرید، سطح کیفی زندگی مردم مؤثر بوده است اما در زمینه بهبود دسترسی به امکانات بهداشتی، بهبود مصرف منابع انرژی، بهبود تغذیه و الگوی مصرف کمتر تا متوسط تأثیر داشته است.
بریمانی، امانی	۱۳۹۲	اجرای سیاست هدفمندی یارانه ها باعث افزایش هزینه های تولید بهره برداران عضو تعاونی کشاورزی شده است در حالی که اجرای این طرح کاهش اعتبارات و محدودیت منابع مالی اعضا را در پی نداشته است.
قاسمی، عبدالهی، خاکشور	۱۳۹۳	نتایج نشان می دهد در تحلیل عاملی از ترکیب ۲۹ اثر شناسایی شده، ۹ اثر کلی مجموعاً ۷۲.۶۷٪ از واریانس اثرات طرح هدفمندی یارانه ها را تفسیر می کنند. اولین و مهمترین آن «اثرات اقتصادی» است که حدود ۵۰٪ از کل اثرات طرح را تبیین می نماید.

ادامه جدول شماره (۱): ادبیات تحقیق پیرامون هدفمندی یارانه‌ها.

نویسنده/سال	سال	نتایج تحقیق
انصاری، سلامی و ویمان	۲۰۱۴	حذف یک‌باره یارانه‌ها از بخش‌های مختلف اقتصادی به‌ویژه بخش‌های تولیدکننده غذا اثرات سوئی بر رفاه خانوارهای ایرانی دارد؛ به‌طوری‌که خانوارهای کم‌درآمد روستایی بیشترین زیان و خانوارهای با درآمد بالا کمترین زیان را متحمل می‌شوند.
لو، لین، ویکز، و هوانگ ^۱	۲۰۱۳	مقاله به بررسی اثرات برنامه‌های رفاه اجتماعی بر فقر و نابرابری درآمد در چین طی سال‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۰۹ می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهد برنامه‌های رفاه اجتماعی نقش مهمی در کاهش فقر (کاهش به میزان ۳۲٪) داشته‌اند؛ اما اثر برنامه‌ها بر نابرابری درآمد معکوس شد؛ به‌طوری‌که خانواده‌های با درآمد بالاتر بیشتر سود بردند و نابرابری میان مناطق و پنج دهک درآمد در طول زمان افزایش یافته است.
مقصودی و توحیدی اردهایی	۲۰۱۲	در این مقاله با اشاره به اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها در ایران توسط دولت نهم در سال ۲۰۱۰، با هدف اصلاح الگوی توزیعی یارانه‌ها به بررسی دیدگاه‌های مختلف و مدل‌های هدفمندی یارانه‌ها پرداخته است.
گویلام، رومام، فرزین ^۲	۲۰۱۱	در این مقاله ایران به‌عنوان یکی از عمده‌ترین کشور صادر کننده نفت معرفی می‌شود که یارانه انرژی را کاهش داده است. علاوه بر بررسی مسائل اقتصادی و فنی اجرای اولیه طرح هدفمندی به چالش‌های پیش روی مرحله دوم اصلاحات پرداخته می‌شود.
حسن زاده	۲۰۱۲	در این مقاله علاوه بر تشریح اصلاحات اقتصادی در ایران در سال ۲۰۱۰ و جایگزینی یارانه انرژی به پول نقد، به گمانه‌زنی در مورد موفقیت یا شکست آن با توجه به موقعیت اقتصادی و سیاسی ایران در داخل و در سطح بین‌المللی پرداخته شده است.
سیدینگ، آگویا و گرث و ماینور ^۳	۲۰۱۴	مقاله به شناسایی تأثیر حذف یارانه‌های سوخت در اقتصاد نیجریه و چگونگی دستیابی به اهداف اجتماعی و اقتصادی آن می‌پردازد کاهش یارانه منجر به افزایش تولید ناخالص داخلی نیجریه گردیده است؛ اما شواهد حاکی از اثرات منفی بر درآمد خانوار به‌ویژه در خانواده‌های فقیر هستند.

با وجود به اینکه حدود چهار سال از اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها می‌گذرد، در اغلب مطالعات انجام شده در این زمینه به موضوع روستا و روستاییان به طور مستقیم اشاره‌ای نشده است. مطالعات انجام شده، طرح هدفمندی یارانه‌ها را در ارتباط با کشاورزی، مواد غذایی، کودشیمیایی، شهرنشینی و رفاه اجتماعی مورد بررسی قرار داده است. بررسی پیشینه تحقیق نشان می‌دهد در مورد اثرات اجرای برنامه‌ها و تصمیم‌های کلان ملی بر کیفیت زندگی نواحی روستایی کشور خصوصاً طرح هدفمندی یارانه‌ها بر «کیفیت زندگی روستاییان» که هدف اغلب برنامه‌های توسعه‌ای است، به غیر از مقاله افراخته (۱۳۹۳) مطالعه‌ای مشاهده نگردید.

(۳) روش تحقیق

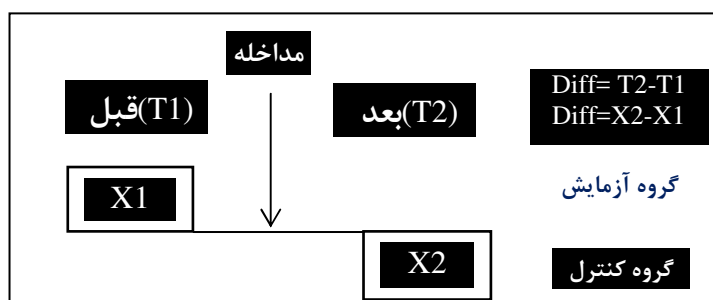
روش انجام تحقیق توصیفی و نوع مطالعه پیمایشی است. با توجه که امکان پیگیری کیفیت زندگی خانوارهای روستایی در طول زمان (قبل از اجرای طرح هدفمندی) به دلیل نبود داده، میسر نیست، از طرح تحقیق «شبه پانل» استفاده گردید، در این طرح می‌توان اطلاعات را در یک مقطع زمانی گردآوری کرد منتهی درباره دو یا چند مقطع زمانی نیز از افراد سوال کرد و به وقایعی که در این فاصله زمانی رخ داده است، پی برد (دواس، ۱۳۷۶: ۴۸).

^۱ . Lu, S., Lin, Y. T., Vikse, J. H., & Huang, C. C.

^۲ . Guillaume, M. D. M., Zyteck, M. R., & Farzin, M. M. R.

^۳ . Siddig, K., Aguiar, A., Grethe, H., Minor, P., & Walmsley, T.

شکل شماره (۲): طرح شبه پانل

مأخذ: دواس، ۱۳۷۶: ۴۸.

با توجه به طرح تحقیق شبه پانل، مطالعات میدانی تحقیق حاضر در پایان مرحله اول طرح هدفمندی یارانه-ها طی یک ماه (اردیبهشت ماه ۱۳۹۳)، به انجام رسید تا تغییراتی که چهل نوبت پرداخت یارانه نقدی (در مرحله اول طرح هدفمندی یارانه‌ها) بر کیفیت زندگی روستاییان ایجاد نموده است، نسبت به قبل از طرح هدفمندی قابل استخراج باشد. لازم به ذکر است که مرحله اول طرح هدفمندی یارانه‌ها در ۲۷ آذر ماه ۱۳۸۹ شروع و در ۲۰ فروردین ۱۳۹۳ به اتمام رسید و مرحله دوم طرح هدفمندی یارانه‌ها در این تاریخ با ثبت نام مجدد از متقاضیان آغاز شد. واحد تحلیل «خانوارهای روستایی» بخش احمدآباد شهرستان مشهد است. خانوارهای نمونه در هر روستا به طور تصادفی انتخاب گردید و سپس براساس معیارهای تعریف شده، کیفیت زندگی در دو مقطع زمانی (بعد و قبل از اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها) مورد بررسی قرار گرفت.

تحقیقات و مطالعات اخیر کیفیت زندگی بر دو روش شناسی عمده متمرکز هستند: در روش‌شناسی اول، از شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی و کالبدی-محیطی قابل سنجش برای تعیین میزان و چگونگی تأمین نیازهای انسانی استفاده می‌شود (که در تحقیق حاضر از روش اول استفاده شده است) و در روش‌شناسی دوم، بر اساس گزارش‌های شخصی افراد از تجارب زندگی خود - که بهزیستی ذهنی نامیده می‌شود- سطح رضایت‌مندی آنها مورد بررسی قرار می‌گیرد. با این همه در زمینه کیفیت زندگی، هر دو روش شناسی دیدگاه خاص خود را دارند که استفاده از هر دیدگاه نیز با محدودیت‌هایی همراه است، زیرا کیفیت زندگی بسیار متأثر از زمان و مکان جغرافیایی است و مؤلفه‌ها و عوامل تشکیل دهنده کیفیت زندگی بدان بستگی دارد (رضوانی، منصوریان، ۱۳۸۶: ۲-۴). در مطالعه حاضر به منظور بررسی اثرات طرح هدفمندی یارانه‌ها بر کیفیت زندگی خانوارهای روستایی از ۱۸ مؤلفه با ۶۲ متغیر در ابعاد اقتصادی (۸ مؤلفه و ۲۸ متغیر) و اجتماعی (۷ مؤلفه و ۲۳ متغیر) و کالبدی-محیطی (۳ مؤلفه و ۱۱ متغیر) در دو مقطع زمانی قبل و بعد از طرح هدفمندی یارانه‌ها در طیف لیکرت استفاده شد. روایی پرسشنامه به وسیله «تحلیل عاملی تأییدی» مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های کیزرمایر (۰/۸۷) $\geq$ Kaiser-Meyer و بارتللت ($\text{Sig.} \leq 0/05$) نشان می‌دهد، کیفیت زندگی از اعتبار سازه‌ای برخوردار است. همچنین ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۷ بیانگر پایایی مطلوب پرسشنامه و وجود همبستگی درونی بین متغیرها برای سنجش مفاهیم مورد نظر است.

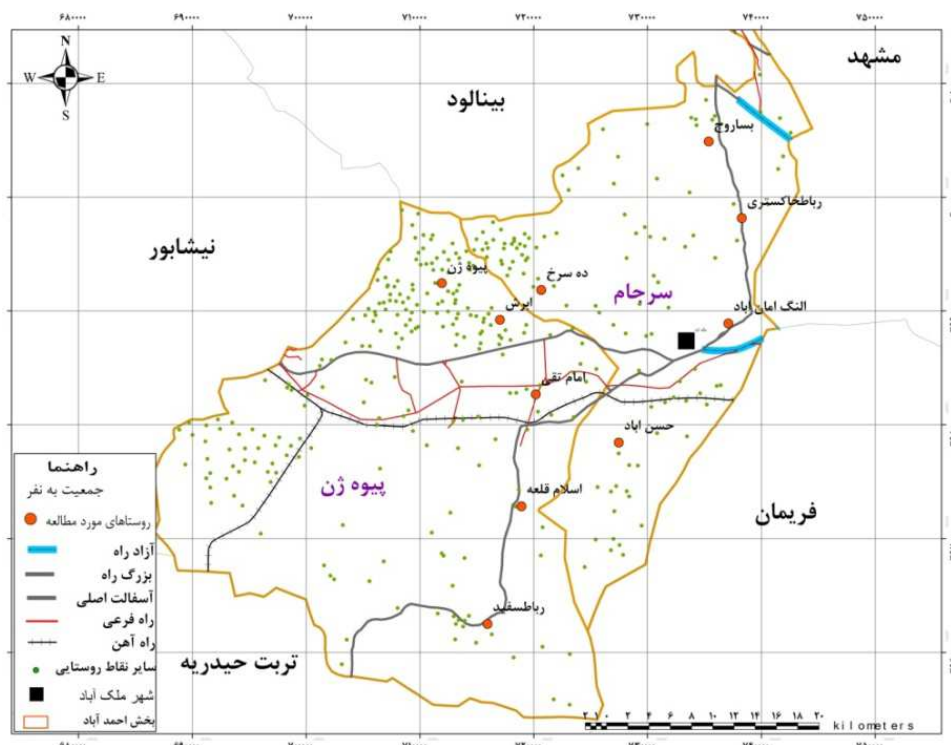
بخش احمدآباد مشهد در سال ۱۳۹۰ دارای ۵۸ آبادی دارای سکنه بوده است (سالنامه آماری استان خراسان رضوی، ۱۳۹۱: ۷۴). جامعه آماری تحقیق ۴۲ آبادی بالای ۲۰ خانوار یا ۱۰۰ نفر در بخش احمدآباد است. حجم روستاهای نمونه بر اساس فرمول کوکران با تقریب در برآورد پارامتر جامعه ۰/۲۳ تعداد ۱۰ روستا معادل ۲۴ درصد روستاهای بالای ۲۰ خانوار است. از آنجا که روستاهای بخش احمدآباد به لحاظ تعداد جمعیت تفاوت‌های زیادی با یکدیگر داشتند، جهت تعیین روستاهای نمونه در هر طبقه از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تخصیص یافته استفاده گردید. در ادامه بر اساس فرمول کوکران با حجم ۱۷۹۵ خانوار و تقریب در برآورد پارامتر ۰/۵۸ * تعداد ۲۴۵ خانوار به عنوان نمونه انتخاب شد.

جدول شماره (۲): روستاهای مورد مطالعه و حجم خانوارهای نمونه تحقیق.

طبقات جمعیتی	تعداد آبادی*	آبادی نمونه	نام آبادی	نام دهستان	جمعیت	خانوار	حجم نمونه
کمتر از ۵۰۰ نفر	۲۷	۶	رباط خاکستری	سرجام	۱۴۹	۳۸	۹
			بس ساروق/بش ساروق	سرجام	۱۷۳	۵۲	۱۱
			حسن آباد	سرجام	۳۵۹	۱۱۷	۱۵
			اسلام قلعه	پیوه ژن	۴۷۱	۱۴۵	۱۹
			ده سرخ	سرجام	۴۵۳	۱۵۶	۲۱
			ابرش	پیوه ژن	۴۳۸	۱۴۵	۱۹
۵۰۰ تا ۱۵۰۰ نفر	۱۱	۳	التگ امان آباد	سرجام	۹۰۷	۲۵۲	۳۳
			امام تقی	پیوه ژن	۶۱۸	۱۸۸	۲۵
			پیوه ژن	پیوه ژن	۶۶۸	۲۵۵	۳۴
بیش از ۱۵۰۰ نفر	۴	۱	رباط سفید	پیوه ژن	۱۵۴۴	۴۴۷	۵۹
جمع	۴۲	۱۰	-	-	۵۷۸۰	۱۷۹۵	۲۴۵

مأخذ: مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰.

*- تعداد آبادی دارای سکنه با بیش از ۲۰ خانوار در بخش احمدآباد شهرستان مشهد ۱۳۹۰.

شکل شماره (۳): روستاهای مورد مطالعه در بخش احمدآباد شهرستان مشهد.

۴ یافته‌های تحقیق

در مطالعه حاضر ۲۴۵ پرسشنامه خانوار در ۱۰ روستای نمونه مورد بررسی قرار گرفت. ۲۰۴ نفر از پاسخگویان مرد (۸۳/۳ درصد) و ۴۱ نفر زن (۱۶/۷ درصد) بوده‌اند. ۱۶/۳ درصد پاسخگویان بی‌سواد، ۳۸/۸ درصد دارای تحصیلات ابتدایی و تنها ۲ درصد پاسخگویان دارای تحصیلات عالی بوده‌اند. ۹۱ درصد پاسخگویان دارای مسکن شخصی، ۴/۵ درصد در مسکن اقوام و آشنایان و ۴/۵ درصد دارای مسکن استیجاری بوده‌اند. ۹/۴ درصد پاسخگویان تحت پوشش سازمان‌های حمایتی کمیته امداد و بهزیستی بوده‌اند. شغل ۳۵ درصد پاسخگویان کشاورزی، ۶ درصد صنعت، ۵۵ درصد خدمات و ۳ درصد غیرفعالین (شامل: بازنشسته، خانه دار، بیکار) بوده‌اند. میانگین سنی پاسخگویان ۴۵ سال، پایین‌ترین سن ۲۲ سال و بالاترین سن ۸۷ سال بوده است. خانوارهای ۴ نفره با ۳۳ درصد بیشترین تعداد را به خود اختصاص داده‌اند؛ براساس فروانی تجمعی ۶۹ درصد پاسخگویان دارای خانوارهای ۴ نفر و کمتر بوده‌اند. در تحقیق حاضر کیفیت زندگی خانوارهای مورد بررسی در دو دوره زمانی قبل و بعد از پرداخت یارانه‌ها کمی گردید.

الف: بعد اجتماعی کیفیت زندگی در قبل و پس از اجرای طرح هدفمندی: بعد اجتماعی کیفیت زندگی (با ۷ مؤلفه و ۲۳ متغیر) در دو مقطع زمانی قبل و بعد از طرح هدفمندی یارانه‌ها در طیف لیکرت کمی گردید (جدول ۳). مطابق جدول میانگین در اغلب متغیرهای بعد اجتماعی کیفیت زندگی بعد از پرداخت یارانه نقدی کاهش یافته و وضعیت نسبت به قبل از اجرای طرح هدفمندی نامطلوب‌تر گردیده

است؛ لازم به ذکر است میزان تغییر متغیرهای «زندگی در شرایط اضطراب‌آور» و «گسترش مصرف مواد مخدر در روستا» و «میزان وقوع جرم (مزاحمت و دزدی) در روستا» با توجه به جهت معکوس آنها، منفی است. به جز متغیرهای «پوشش بیمه درمانی خانوار» و «تمایل به فراگیری آگاهی‌ها و مهارت‌های نوین» که شاهد بهبود اندکی هستیم، میانگین سایر متغیرها بعد از پرداخت یارانه نقدی کاهش یافته است. حذف یارانه انرژی و کالاهای اساسی و آزادسازی قیمت‌ها و پرداخت نقدی یارانه‌ها، ضمن تشدید برخی چالش‌های اجتماعی مانند اعتیاد، طلاق و بزهکاری در نواحی روستایی، قشر وسیعی از مردم را با دغدغه معیشت مواجه نموده و به تبع آن، به برخی از مشکلات اجتماعی در نواحی روستایی از جمله کاهش تمایل به فرزندآوری، کاهش دیدوبازدید از اقوام و آشنایان، کاهش رضایت از زندگی و کاهش مصرف مواد پروتئینی و سبزیجات دامن زده است.

جدول شماره (۳): میانگین متغیرهای بعد اجتماعی در قبل و بعد از پرداخت یارانه نقدی ۱۳۹۳

مؤلفه	متغیر	قبل از پرداخت	بعد از پرداخت	میزان تغییرات	جهت تغییر
امید به آینده	تمایل به فرزندآوری	۲/۱۸	۱/۶۲	-۰/۵۶	↓
	امیدواری به بهبود وضعیت زندگی در آینده	۳/۱۹	۲/۱۶	-۱/۰۳	↓
مشارکت اجتماعی	تمایل به شرکت در انتخابات	۳/۸۳	۳/۶	-۰/۲۳	↓
	میزان مشارکت در امور مختلف مذهبی	۴/۱۷	۴/۱۶	-۰/۰۱	↓
	تمایل به شرکت در مناسبت‌های ملی (۲۲ بهمن)	۳/۲	۳/۱۵	-۰/۰۵	↓
	حل اختلافات بصورت کدخدا منشأه	۱/۷۳	۱/۷۱	-۰/۰۲	↓
	دید و بازدید اقوام و خویشاوندان	۳/۷۳	۲/۶۳	-۱/۱	↓
تفریح و فراغت	توانایی ثبت نام فرزندان در کلاسهای فرهنگی، ورزشی	۲/۳	۱/۷۹	-۰/۵۱	↓
	توان انجام مسافرت سالانه به همراه خانواده	۲/۴۹	۱/۷۵	-۰/۷۴	↓
بهبودی	رضایت از زندگی	۳/۵۲	۲/۶۱	-۰/۹۱	↓
	رواج آسیب‌های اجتماعی مانند طلاق	۱/۵۷	۲	-۰/۴۳	↓
	احساس پیشرفت و بهتر شدن	۳/۱۳	۲	-۱/۱۳	↓
	احساس عدالت اجتماعی و رفع تبعیض	۲/۵۹	۲/۱۷	-۰/۴۲	↓
	احساس رضایت از شغل	۳/۲۸	۳/۱۸	-۰/۱	↓
بهداشت و سلامت	مصرف هفتگی مواد پروتئینی در برنامه غذایی	۳/۳۴	۲/۶۹	-۰/۶۵	↓
	مصرف هفتگی سبزیجات و میوه در برنامه غذایی	۳/۳۲	۲/۶۷	-۰/۶۵	↓
	پوشش بیمه درمانی خانوار	۲/۳۳	۲/۴	۰/۰۷	↑
امنیت عمومی	زندگی در شرایط اضطراب‌آور	۲/۳	۴/۰۵	-۱/۷۵	↓
	گسترش مصرف مواد مخدر در روستا	۲/۲۵	۲/۶	-۰/۳۵	↓
	میزان وقوع جرم (مزاحمت، دزدی) در روستا	۱/۸۷	۲/۱۷	-۰/۳	↓
آموزش	رضایت کلی از وضعیت امنیت در روستا	۳/۷۱	۳/۵۶	-۰/۱۵	↓
	امکان ادامه تحصیل دانشگاهی	۱/۹۶	۱/۸۹	-۰/۰۷	↓
	تمایل به فراگیری آگاهی‌ها و مهارت‌های نوین	۲/۸۶	۲/۹۱	۰/۰۵	↑

منبع: مطالعات پژوهش، ۱۳۹۳.

ب؛ بعد اقتصادی کیفیت زندگی در قبل و پس از اجرای طرح هدفمندی: بعد اقتصادی کیفیت زندگی (با ۸ مؤلفه و ۲۸ متغیر) در دو مقطع زمانی قبل و بعد از طرح هدفمندی یارانه‌ها در طیف لیکرت به کمک خانوارهای روستایی کمی گردید (جدول ۴). مطابق جدول وضعیت اغلب متغیرهای اقتصادی بعد از اجرای طرح هدفمندی نسبت به قبل از اجرای طرح نامطلوب ارزیابی گردیده است. لازم به ذکر است میزان تغییر متغیرهای «متوسط هزینه‌های خانواده» و «بیکاری» با توجه به جهت معکوس آنها، منفی است. در بین ۲۸ متغیر بعد اقتصادی تنها «مصرف حامل‌های انرژی (گاز/نفت، برق، بنزین و گازوئیل)» نسبت به قبل از طرح هدفمندی مطلوب ارزیابی گردیده است که البته میزان تغییر کم است. در ابتدای اجرای طرح هدفمندی، چنین به نظر می‌رسید که به دلیل سهم بالای یارانه دریافتی خانوارهای روستایی (متوسط بعد خانوار روستایی حدود ۴ نفر در سرشماری ۱۳۹۰) و همچنین سهم اندک آنها از مصرف حامل‌های انرژی (آب و برق و گاز)، طرح هدفمندی فواید اقتصادی زیادی برای روستاییان داشته باشد، اما بررسی آثار این طرح بعد از اتمام مرحله اول طرح هدفمندی حاکی از این مساله است که تورم ایجاد شده بعد از طرح هدفمندی و حذف یارانه اقلام عمده مصرفی خانوار (آرد، روغن، قند، نفت) و یارانه عوامل تولید (اشکال مختلف انرژی مصرفی در پروسه تولید مانند کود و سم، حمل و نقل) نه تنها موقعیت اقتصادی خانوارها را تقویت ننموده، بلکه روستاییان را به لحاظ اقتصادی آسیب‌پذیرتر نموده است؛ زیرا تورم به طور طبیعی، هزینه‌های فقرا را نسبت به ثروتمندان بیشتر افزایش می‌دهد.

جدول شماره (۴): میانگین متغیرهای بعد اقتصادی کیفیت زندگی در قبل و بعد از پرداخت یارانه نقدی

مؤلفه	متغیر	قبل	بعد	میزان تغییرات	جهت تغییر
قدرت خرید	توانایی تأمین هزینه تحصیل فرزندان	۳/۰۹	۲/۵۱	-۰/۵۸	↓
	توانایی تأمین پوشاک خانواده	۳/۹	۲/۵۶	-۱/۳۴	↓
	توانایی تأمین مخارج مواد غذایی مورد نیاز خانواده (برنج، قند و ...)	۳/۳۹	۲/۵۹	-۰/۸	↓
	متوسط هزینه‌های خانواده	۲/۵۳	۳/۶۴	-۱/۱۱	↓
دسترسی به ابزارهای ارتباطی	توانایی تهیه و خرید کامپیوتر	۲/۵۵	۱/۸۴	-۰/۷۱	↓
	تهیه موبایل	۲/۸۲	۲/۲۱	-۰/۶۱	↓
درآمد و دارایی	تهیه ابزارهای ارتباطی مانند ماهواره	۱/۹	۱/۶۱	-۰/۲۹	↓
	وضعیت درآمد	۲/۹۸	۲/۵۸	-۰/۴	↓
	توانایی پس انداز	۲/۶۶	۱/۶۲	-۱/۰۴	↓
	سطح دستمزدها	۲/۵۱	۲/۲۱	-۰/۳	↓
	سوددهی فعالیت‌های اقتصادی (کشاورزی)	۲/۵۲	۲/۲	-۰/۳۲	↓
	سوددهی فعالیت‌های اقتصادی (دامداری)	۲/۸۵	۲/۸	-۰/۰۵	↓

ادامه جدول شماره (۴): میانگین متغیرهای بعد اقتصادی کیفیت زندگی در قبل و بعد از پرداخت یارانه نقدی

مؤلفه	متغیر	قبل	بعد	میزان تغییرات	جهت تغییر
اشتغال	وجود زمینه های شغلی برای جوانان (وضعیت اشتغال)	۲/۷۶	۲/۵۸	-۰/۱۸	↓
	تنوع فرصت های شغلی سرپرست خانوار (چند شغله بودن)	۲/۳۴	۲/۱۸	-۰/۱۶	↓
	اشتیاق به کار و فعالیت	۳/۵۸	۳/۵۱	-۰/۰۷	↓
	بیکاری	۲/۵۷	۲/۹۹	-۰/۴۲	↓
رفاه اقتصادی	توانایی تهیه کالاهای غیراساسی (طلا، مبلمان، کالاهای لوکس و ...)	۲/۳۸	۱/۶۵	-۰/۷۳	↓
	توانایی خرید خودرو	۲/۴۲	۱/۷۸	-۰/۶۴	↓
	توانایی تعویض وسایل فرسوده منزل	۲/۲۳	۱/۴۴	-۰/۷۹	↓
مصرف انرژی	مصرف گاز/نفت	۲/۶۵	۲/۵۰	-۰/۱۵	↑
	مصرف برق	۲/۷۳	۲/۵۱	-۰/۲۲	↑
	مصرف بنزین/گازوئیل	۲/۱۸	۲/۱۲	-۰/۰۶	↑
وضعیت کشاورزی	تسهیل حمل و نقل محصولات کشاورزی	۲/۳۱	۲/۳۱	۰	-
	قدرت تهیه ابزار آلات کشاورزی (بیل، موتور آب، سم پاش)	۲/۵۹	۲/۵۱	-۰/۰۸	↓
	هزینه های تولید محصولات کشاورزی	۲/۴۳	۳/۴۲	-۰/۹۹	↓
	میزان تولید محصولات کشاورزی	۲/۶۷	۲/۴۹	-۰/۱۸	↓
آسیب پذیری در بحران	بیمه محصولات کشاورزی و دام (خسارت خشکسالی، سرمازدگی)	۱/۴۸	۱/۴۸	۰	-
	کفایت پس انداز برای مواجهه با پیشامدهای ناگهانی (ازدواج، بیماری)	۲/۹۱	۱/۶۲	-۱/۲۹	↓

منبع: مطالعات پژوهش، ۱۳۹۳.

ج؛ بعد کالبدی-محیطی کیفیت زندگی در قبل و پس از اجرای طرح هدفمندی: بعد کالبدی-محیطی کیفیت زندگی (با ۳ مؤلفه و ۱۱ متغیر) در دو مقطع زمانی قبل و بعد از طرح هدفمندی یارانه ها در طیف لیکرت کمی گردید (جدول ۵). مطابق جدول به جز متغیرهای «علاقه به زندگی در روستا» و «تمایل به مهاجرت به شهر» و «کیفیت مصالح به کار رفته در مسکن» و «تجهیزات و امکانات مسکن» که نسبت به قبل از طرح هدفمندی بهبود اندکی داشته، در سایر متغیرها میانگین بعد از پرداخت یارانه نقدی کاهش یافته و نامطلوب تر شده است. لازم به ذکر است میزان تغییر متغیر «اجاره بهاء مسکن» با توجه به جهت معکوس آنها، منفی است. متغیر «دسترسی مناسب به امکانات آموزشی» در قبل و بعد از طرح هدفمندی تغییر نداشته است.

جدول شماره (۵): میانگین متغیرهای بعد کالبدی-محیطی کیفیت زندگی در قبل و بعد از پرداخت یارانه نقدی

مؤلفه	متغیر	قبل	بعد	میزان تغییرات	جهت تغییر
مسکن	اجاره بهاء مسکن	۱/۹۱	۳/۰۳	-۱/۱۲	↓
	کیفیت مصالح بکار رفته در مسکن	۲/۹۲	۳/۰۹	۰/۱۷	↑
	تجهیزات و امکانات مسکن (تعداد اتاق، حمام)	۲/۸۵	۲/۹۴	۰/۰۹	↑
	توانایی تهیه مسکن	۳/۱۷	۱/۹۸	-۱/۱۹	↓
دسترسی به امکانات و خدمات	دسترسی به خدمات مالی و اعتباری (وام)	۱/۹۴	۱/۷۴	-۰/۲	↓
	دسترسی به سم و کود کشاورزی	۲/۴۴	۲/۳۸	-۰/۰۶	↓
	دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی	۲/۱۴	۲/۱۱	-۰/۰۳	↓
	دسترسی مناسب به امکانات آموزشی	۲/۲۴	۲/۲۴	۰	↓
تعلق مکانی	علاقه به ازدواج در روستا	۴/۱۳	۴/۰۷	-۰/۰۶	↓
	علاقه به زندگی در روستا	۳/۸۶	۳/۸۷	۰/۰۱	↑
	تمایل به مهاجرت به شهر	۲/۱۶	۲/۱۵	۰/۰۱	↑

منبع: مطالعات پژوهش، ۱۳۹۳.

د؛ مقایسه مؤلفه‌های هر یک از ابعاد کیفیت زندگی در قبل و پس از اجرای طرح هدفمندی: به منظور مقایسه میانگین ابتدا نرمال بودن مؤلفه‌ها بررسی شد. با توجه به اینکه متغیرها در طیف رتبه‌ای کمی گردیده‌اند، جهت بررسی نرمال بودن توزیع صفات در جامعه از آزمون کولموگروف اسمیرونوف استفاده شد. نتایج آزمون نشان می‌دهد که آماره Z در قبل و بعد از طرح هدفمندی بین $\pm 1/96$ است و سطح معنی‌دار بیشتر از $0/05$ بوده است که نرمال بودن داده‌ها تأیید می‌شود. با توجه به نرمال بودن توزیع، بررسی تفاوت میانگین مؤلفه‌ها و سازه کیفیت زندگی در دو مقطع زمانی با آزمون تی جفت نمونه ای یا تی وابسته^۱ میسر است.

^۱ . Paired Samples Test

جدول شماره (۶): آزمون تی جفت نمونه ای به تفکیک ابعاد و مؤلفه های کیفیت زندگی

Paired Samples Test					میانگین بعد از طرح هدفمندی	میانگین قبل از طرح هدفمندی	مؤلفه	ابعاد
sig	آماره t	میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵٪		میانگین				
		حد بالا	حد پایین					
۰/۰۰۰	۴/۰۲	۰/۳۳	۰/۱۱	۰/۲۲	۲/۸۲	۳/۰۵	قدرت خرید	اقتصادی
۰/۰۰۰	۱۰/۲۳	۰/۶۴	۰/۴۳	۰/۵۴	۱/۸۸	۲/۴۲	ابزارهای ارتباطی	
۰/۰۰۰	۱۲/۲۵	۰/۴۹	۰/۳۶	۰/۴۲	۲/۲۸	۲/۷۰	درآمد و دارایی	
۰/۹۶	-۰/۰۵	۰/۰۷	-۰/۱	۰	۲/۸۱	۳/۰۲	اشتغال	
۰/۰۰۰	۱۴/۲۳	۰/۸۲	۰/۶۲	۰/۷۲	۱/۶۲	۲/۳۴	رفاه اقتصادی	
۰/۰۰۰	۲/۸۶	۰/۲۴	۰/۴	۰/۱۴	۲/۳۸	۲/۵۳	مصرف حامل های انرژی	
۰/۰۰۰	۱۲/۳۷	۰/۳۶	۰/۲۶	۰/۳۱	۲/۴۷	۲/۷۸	وضعیت کشاورزی	
۰/۰۰۰	۱۴/۹	۰/۷۳	۰/۵۵	۰/۶۴	۱/۵۵	۲/۱۹	آسیب پذیری در بحران	
۰/۰۰۰	۱۴/۷	۰/۹	۰/۶۹	۰/۸	۱/۸۸	۲/۶۸	امید به آینده	اجتماعی
۰/۰۰۰	۱۱/۳	۰/۳۳	۰/۲۳	۰/۲۸	۳/۰۴	۳/۳۳	مشارکت اجتماعی	
۰/۰۰۰	۱۰/۹	۰/۷۴	۰/۵۱	۰/۶۳	۱/۷۶	۲/۳۹	تفریح و اوقات فراغت	
۰/۰۰۰	-۶/۱۸	-۲/۱	-۲/۳	-۲/۲۳	۲/۷۹	۳/۳۸	بهبودی	
۰/۰۰۰	۱۷/۹۸	۰/۸۲	۰/۶۶	۰/۷۵	۲/۴۳	۳/۱۷	بهداشت و سلامت	
۰/۰۰۰	۴/۵۵	۰/۳۸	۰/۱۵	۰/۲۶	۳/۵۹	۳/۸۵	امنیت عمومی	
۰/۶۲	۰/۴۹	۰/۰۶	-۰/۳۶	۰/۰۱	۲/۴۰	۲/۴۱	آموزش	کالبدی-محیطی
۰/۰۰۰	۱۴/۰۱	۰/۵۸	۰/۴۴	۰/۵۱	۲/۷۴	۳/۲۵	مسکن	
۰/۰۰۰	۰/۵۸	۰/۰۸	-۰/۰۴	۰/۰۲	۳/۹۲	۳/۹۴	تعلق مکانی	
۰/۰۰۰	۳/۱۹	۰/۱۲	۰/۰۳	۰/۰۷	۲/۱۲	۲/۱۹	دسترسی به امکانات و خدمات	

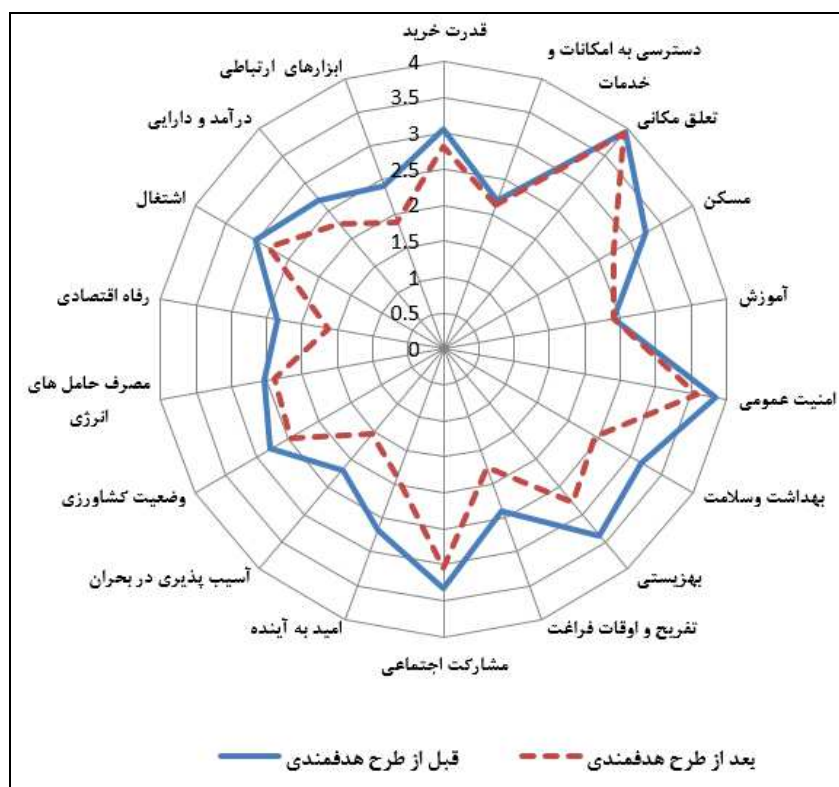
منبع: مطالعات پژوهش، ۱۳۹۳.

مطابق جدول شماره (۶) میانگین در کلیه مؤلفه‌های اقتصادی کیفیت زندگی (بجز اشتغال) قبل از طرح هدفمندی به طور معناداری بیشتر از بعد از طرح هدفمندی است. به طوری که در مؤلفه قدرت خرید از ۳/۰۵ به ۲/۸۲ در ابزارهای ارتباطی از ۲/۴۲ به ۱/۸۸، در درآمد و دارایی از ۲/۷۰ به ۲/۲۸، در رفاه اقتصادی از ۲/۳۴ به ۱/۶۲، در مصرف حامل های انرژی از ۲/۵۳ به ۲/۳۸ در وضعیت کشاورزی از ۲/۲۷ به ۲/۴۷، در معکوس آسیب پذیری از ۲/۱۹ به ۱/۵۵ کاهش یافته است. ملاحظه می‌شود که طرح هدفمندی یارانه‌ها نتوانسته است در بهبود کیفیت زندگی خانوارهای روستایی به لحاظ مؤلفه‌های اقتصادی کیفیت زندگی بهبودی ایجاد نماید و بعد از اجرای طرح میانگین کلیه مؤلفه‌ها به جز «مصرف حامل های انرژی» نسبت به قبل از اجرای طرح هدفمندی نامطلوب‌تر گردیده است.

در بعد اجتماعی میانگین کلیه مؤلفه‌های کیفیت زندگی (به جز آموزش) در قبل از اجرای طرح هدفمندی به طور معناداری بیشتر از میانگین بعد از اجرای طرح است. به طوری که امید به آینده از

۲/۶۸ به ۱/۸۸، مشارکت اجتماعی از ۳/۳۳ به ۳/۰۴، تفریح و اوقات فراغت از ۲/۳۹ به ۱/۷۶ و بهزیستی از ۳/۳۸ به ۲/۷۹ و بهداشت و سلامت از ۳/۱۷ به ۲/۴۳، امنیت عمومی از ۳/۸۵ به ۳/۵۹ کاهش یافته است. ملاحظه می‌شود که طرح هدفمندی یارانه‌ها نتوانسته است در بهبود کیفیت زندگی خانوارهای روستایی به لحاظ مؤلفه‌های اجتماعی کیفیت زندگی مؤثر واقع گردد. اگرچه بعد از طرح هدفمندی میان افراد جامعه پول نقد توزیع شد ولی نرخ تورم بالا و رشد اقتصادی پایین کشور باعث گردید پول نقد دریافتی تأثیر مثبتی در رفاه روستاییان نداشته و در برخی از موارد به منجر کاهش رفاه و به دنبال آن کاهش کیفیت زندگی در مؤلفه‌های مختلف اجتماعی مانند بهزیستی، مشارکت و نظیر آن گردیده است. در بعد کالبدی-محیطی میانگین در کلیه مؤلفه‌ها قبل از طرح هدفمندی به طور معناداری بیشتر از بعد اجرای طرح است؛ به طوری که در مؤلفه مسکن از ۳/۲۵ به ۲/۷۶، در تعلق مکانی از ۳/۹۴ به ۳/۹۲ و در دسترسی به امکانات و خدمات از ۲/۱۹ به ۲/۱۲ کاهش یافته است. ملاحظه می‌شود که طرح هدفمندی یارانه‌ها نتوانسته است در بهبود کیفیت زندگی خانوارهای روستایی به لحاظ مؤلفه‌های کالبدی-محیطی کیفیت زندگی بهبودی ایجاد نماید. اگرچه مؤلفه‌های مورد بررسی در سه بعد کیفیت زندگی قبل از طرح هدفمندی هم وضعیت چندان مناسبی نداشته‌اند و پایین‌تر از حد متوسط ارزیابی شده‌اند، میانگین‌ها نشان می‌دهد بعد از اجرای طرح هدفمندی وضعیت در کلیه مؤلفه‌ها نسبت به قبل از اجرای طرح هدفمندی نامطلوب‌تر گردیده است (شکل شماره ۴).

شکل شماره (۴): مقایسه میانگین مؤلفه‌های کیفیت زندگی (قبل و بعد از پرداخت یارانه نقدی) ۱۳۹۳.

۵: مقایسه ابعاد کیفیت زندگی در قبل و پس از اجرای طرح هدفمندی: به منظور بررسی اینکه کیفیت زندگی خانوارهای روستایی نسبت به قبل از اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها بهبود یافته است یا خیر؟ دیدگاه خانوارهای روستایی در دو مقطع زمانی قبل و بعد از طرح هدفمندی در سازه کیفیت زندگی و ابعاد سه گانه آن به کمک آزمون تی جفت نمونه مورد بررسی قرار گرفت. همانطور که در جدول شماره (۷) مشاهده می‌گردد، میانگین در قبل از طرح هدفمندی در هر سه بعد کیفیت زندگی به طور معناداری بیشتر از میانگین بعد از اجرای طرح هدفمندی بوده است. به طوری که در بعد اجتماعی از ۳/۱۷ به ۲/۶۹ در بعد اقتصادی از ۲/۷۹ به ۲/۴۵ و در سازه کیفیت زندگی از ۳ به ۲/۵۴ کاهش یافته است. ملاحظه می‌شود که طرح هدفمندی یارانه‌ها نتوانسته است در بهبود کیفیت زندگی خانوارهای روستایی مؤثر واقع گردد. نتیجه مطالعه حاضر نشان می‌دهد طرح هدفمندی یارانه‌ها ضعف‌های زیادی در ساختار و کارکردها داشته و اثرات مثبت آن (همچون کاهش مصرف حامل‌های انرژی اعم از گاز، نفت، برق، گازوئیل و بنزین و بهبود تجهیزات و امکانات مسکن، ساخت حمام، افزایش تعداد اتاق و بهبود مصالح به کار رفته در مسکن) در بهبود کیفیت زندگی روستاییان به مراتب کمتر از اثرات منفی آن بوده است.

جدول شماره (۷): مقایسه کیفیت زندگی خانوارهای مورد بررسی به تفکیک ابعاد بر اساس آزمون تی جفت نمونه ای

Paired Samples Test					میانگین بعد از طرح هدفمندی	میانگین قبل از طرح هدفمندی	ابعاد کیفیت زندگی	
sig	df	آماره t	میزان اختلاف در سطح اطمینان ۹۵					
			حد بالا	حد پایین				
۰/۰۰	۲۴۴	-۱۹/۷۴	-۰/۴۳	-۰/۵۳	-۰/۴۸	۲/۶۹	۳/۱۷	بعد اجتماعی
۰/۰۰	۲۴۴	۱۲/۷۶	۰/۳۹	۰/۲۹	۰/۳۴	۲/۴۵	۲/۷۹	بعد اقتصادی
۰/۰۰	۲۴۴	۱۰/۹۷	-۰/۱۸	-۰/۲۶	-۰/۲۲	۲/۸۴	۳/۰۶	بعد محیطی/کالبدی
۰/۰۰	۲۴۴	۲۱/۰۳	۰/۵۰۲	۰/۴۱۶	۰/۴۵۹	۲/۵۴	۳	سازه کیفیت زندگی

منبع: مطالعات پژوهش، ۱۳۹۳.

طرح تحول اقتصادی مشتمل بر چند مکانیسم حمایتی مستقیم و غیرمستقیم است؛ نخستین و اصلی‌ترین مکانیسم، پرداخت یارانه نقدی برای جبران بخشی از یارانه حذف شده است. رقم این یارانه در مرحله اول، مبلغ ۴۵۵۰۰۰ ریال به ازای هر نفر است که با توجه به مکانیسم سرانه‌ای آن، اثربخشی آن برای جامعه هدف یعنی دهک‌های درآمدی پایین جامعه کم‌رنگ است. بنابراین با توجه به روش اجرای نظام جدید یارانه از سال ۱۳۸۹ تاکنون که به صورت سرانه پرداخت می‌شود و نه هدفمند، بدیهی است که اهداف مورد نظر در هدفمندی یارانه‌ها محقق نخواهد شد (جلالیان و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۰). نتایج مطالعات میدانی و اسنادی نشان می‌دهد عدالت اجتماعی، که هدف غائی اجرای قانون هدفمندی

یارانه‌ها معرفی شده بود، با اجرای مرحله اول قانون هدفمندی، به طور ملموس و به میزان مورد انتظار تحقق نیافته و با افزایش شدید نرخ تورم و کاسته شدن از قدرت خرید واقعی مردم و به ویژه دهک‌های پایین و متوسط جامعه، نارضایتی از شرایط اقتصادی را افزایش و کیفیت زندگی را کاهش داده است.

۵) نتیجه‌گیری

کیفیت زندگی یکی از مهم‌ترین مسائل پیش روی جهان امروز و از مباحث اساسی در تکوین سیاست‌گذاری اجتماعی محسوب گردیده و تلاش برای ارتقاء آن از اصلی‌ترین اصول و اولویت‌های برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران و مدیران و مسئولان حکومتی در هر جامعه و کشوری است. از این رو کلیه برنامه‌ها، سیاست‌ها و عملیات اجرایی در یک جامعه در راستای ارتقاء کیفیت زندگی مردم آن جامعه است. مطالعه حاضر با هدف تحلیل تغییرات کیفیت زندگی روستاییان بعد از اجرای مرحله اول طرح هدفمندی یارانه‌ها انجام پذیرفت.

نتایج تحقیق حاکی از میانگین متوسط به پائین کیفیت زندگی در «بعد اجتماعی» بعد از اجرای طرح هدفمندی بین خانوارهای روستایی است که با نتایج مطالعه بابایی و هاشمی دامنه (۱۳۹۲) و قاسمی و همکاران (۱۳۹۲) انطباق دارد. همچنین پرداخت نقدی یارانه‌ها نتوانسته است در بهبود «بعد اقتصادی» کیفیت زندگی خانوارهای روستایی نسبت به قبل از طرح هدفمندی یارانه‌ها مؤثر باشد، به طوری که میانگین در کلیه مؤلفه‌های اقتصادی در قبل از پرداخت نقدی یارانه‌ها بیشتر از بعد اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها بوده است. نتایج حاصل از این بخش با مطالعه محمدی یگانه و همکاران (۱۳۹۶)، قاسمی و همکاران (۱۳۹۳) انطباق دارد. همچنین طرح هدفمندی نتوانسته در بهبود «بعد کالبدی-محیطی» روستاییان بهبودی ایجاد نماید.

نتایج آزمون‌ها بر عدم موفقیت طرح هدفمندی در رسیدن به اهداف خود بر خانوارهای روستایی دلالت دارد و پرداخت نقدی یارانه‌ها در «بهبود کیفیت زندگی» خانوارهای روستایی نسبت به قبل از اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها نتوانسته است مؤثر باشد. نتیجه تحقیق با مطالعه افراخته (۱۳۹۳) همسوئی دارد، این مطالعه نتیجه می‌گیرد اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها هدف اولیه را تأمین نکرده و رفاه و کیفیت زندگی روستاییان بهبود نیافته است. همچنین تحقیق سیدینگ، آگویا، گرث و ماینور (۲۰۱۴) در نیجریه تاحدی به موضوع تحقیق حاضر از این جهت که در این کشور نیز یارانه نفت حذف گردیده و دولت با حذف یارانه نفت به دنبال دستیابی به آثار مثبت اقتصادی و اجتماعی و محیطی است، مشابهت دارد.

بررسی‌ها نشان می‌دهد برخی ایرادهای موجود باعث شده است تا نظام یارانه کشور به بیراهه رود و حتی برخلاف هدف اصلی آن یعنی حمایت از قشرهای آسیب‌پذیر و کاهش فاصله طبقاتی پیش رود یکی

از ایرادات طرح اجرای سریع به جای اجرای تدریجی و مرحله ای برنامه است. بررسی‌ها نشان می‌دهد در بین ۲۳ کشوری که اصلاحات یارانه‌ای انجام داده‌اند تنها دو کشور آن را به سرعت انجام داده و مابقی به آرامی و طی زمان یارانه‌ها را اصلاح کرده‌اند. مطالعه تجربه کشورهای که اصلاح تدریجی یارانه‌ها را انجام داده‌اند نشان می‌دهد آنها برای موفقیت در اصلاح نظام یارانه‌ها ابزارهای فعلی تأمین اجتماعی را بهبود بخشیده‌اند یا شبکه اجتماعی جدیدی را ایجاد نموده‌اند. برای مثال کشورهای الجزایر (۹۶-۱۹۹۲)، مصر (۹۷-۱۹۸۰)، مجارستان (۹۴-۱۹۹۲)، و اندونزی (۲۰۰۰-۱۹۹۵) بر این اساس عمل کرده‌اند (نوربخش و هاشم نیا، ۱۳۸۹: ۷۵-۷۴).

باید توجه داشت که رویکرد هدفمندی یارانه در عرصه سیاست‌های تأمین اجتماعی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر، به معنای کاهش سهم طبقات بالای درآمدی و افزایش سهم طبقات پائین درآمدی از یارانه‌ها است. صاحب‌نظران معتقدند در صورتی که یارانه به دست گروه‌های هدف (فقرا و اقشار آسیب‌پذیر) برسد، اهداف دولت از پرداخت یارانه که همان تأمین رفاه، امنیت و عدالت اجتماعی است، تقویت می‌شود؛ در غیر این صورت، پرداخت یارانه علاوه بر اخلال در نظام قیمت‌ها منجر به برهم خوردن توزیع عادلانه درآمد‌ها می‌شود و نه تنها در ارتقای درآمد و رفاه اقشار آسیب‌پذیر تأثیر ندارد، بلکه منافع آن بیشتر نصیب گروه‌های دارای درآمد بالا می‌شود و اهداف حمایتی آن محقق نمی‌شود. متأسفانه اجرای این طرح تاکنون به صورت عام و فراگیر بوده است که در این زمینه نیاز به اصلاح مجدد توزیع یارانه‌ها به نفع اقشار آسیب‌پذیر که عمدتاً ساکن در نواحی روستایی هستند، احساس می‌گردد. به نظر می‌رسد با اعمال اصلاحات مانند موارد زیر در مقیاس کلان می‌توان در جهت بهبود کیفیت زندگی گروه‌های هدف اقدام کرد.

- رویکرد پرداخت یارانه همگانی باید به طور کامل جای خود را به سیاست بهینه‌سازی یارانه‌ها دهد. هدف اصلی بهینه‌سازی یارانه‌ها باید به طور مشخص افزایش سطح رفاه اجتماعی با تأکید بر فقرا خصوصاً در نواحی روستایی باشد، برای این منظور باید یارانه‌ها هر چه بیشتر به اقشار نیازمند اختصاص یابد.
- تدوین برنامه جامع تأمین اجتماعی و همچنین تدوین برنامه جامع فقرزدایی برای شناسایی گروه‌های فقیر خصوصاً در نواحی روستایی و حمایت از آنها امری ضروری است؛ در این زمینه شناسایی فقرا و گسترش حمایت‌های اجتماعی ضروری است که تجربه کشورهای دیگر برای حمایت از فقرا مانند سبد غذایی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.
- لازم به ذکر است میزان تغییر کمی و کیفی کیفیت زندگی روستاییان در ارتباط با طرح هدفمندی می‌تواند در پایش و ارزیابی سیاست‌های اجرایی این طرح در دستیابی به اهداف و اصلاح سیاست اجرا شده کمک نماید. در خاتمه پیشنهاد می‌شود دانشجویان تحصیلات تکمیلی و علاقه‌مندان به موضوع

در زمینه اثرات یارانه بر رفاه خانوارهای روستایی، معیشت روستاییان و اثرات اجرای طرح روی گروه-های هدف مانند زنان روستایی، فقرا، کشاورزان و خوش نشینان پژوهش نمایند.

۶ منابع

- افراخته، حسن، (۱۳۹۳)، یارانه و کیفیت زندگی روستاییان، همایش علوم جغرافیایی ایران، ص ۶۳ - ۷۳.
- اکبری، نعمت اله و هما موذن جمشیدی، (۱۳۹۰)، تحلیل تأثیر هدفمند کردن یارانه ها بر درآمد و مخارج خانوار روستائی (مطالعه موردی استان اصفهان)، همایش ملی توسعه روستایی، سال ۱۳۹۱.
- بابائی، محمدعلی و فاطمه سادات هاشمی دامنه، (۱۳۹۲)، پیامدهای جرم شناختی هدفمندسازی یارانه‌ها، پژوهشنامه حقوق کیفری، سال چهارم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۳۹۲، ص ۲۷ - ۵۰.
- بریمانی، فرامرز و معصومه امانی، (۱۳۹۲)، بررسی اثرات هدفمندی یارانه ها بر افزایش هزینه های تولید اعضای تعاونی های کشاورزی، مورد: شهرستان لنجان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۴، ص ۷۳-۵۲.
- پژویان، جمشید و امین رشتی ناریسیس، (۱۳۸۸)، یارانه ها و خطاهای نوع اول و دوم، پژوهشنامه اقتصادی.
- پورطاهری، مهدی، عبدالرضا رکن الدین افتخاری و احداالله فتاحی، (۱۳۹۰)، ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی - مطالعه موردی: دهستان خاوه شمالی استان لرستان، مجله پژوهش های جغرافیای انسانی، ۴۳ (۷۶)، ص ۳۲-۱۳.
- پیریایی، خسرو و سید بهروز سیف، (۱۳۸۹)، تأثیر هدفمند سازی یارانه ها بر رفاه اجتماعی ایران، پژوهشنامه مالیات، ۱۸ (۵۷)، ص ۸۲-۶۱.
- جامعی، رضا، بیان جامعی و سارا شادپو، (۱۳۹۱)، بررسی نقش اجرای طرح هدفمند کردن یارانه ها در خانواده ها بر سلامت روانی و عملکرد تحصیلی، فصلنامه مشاوره و روان درمانی خانواده، ویژه نامه خانواده و طلاق، ۲ (۷)، ص ۱۷۲-۱۵۹.
- جلالیان، حمید، صدیقه هاشمی و جعفر یعقوبی، (۱۳۹۲)، بررسی اثرات کوتاه مدت اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها بر وضعیت کشاورزی روستاییان شهرستان نیریز (مطالعه موردی: دهستان آباده طشک)، فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، ۳ (۱۰)، ص ۶۰-۴۵.
- دواس، دی ای، (۱۳۷۶)، روش پیمایشی در تحقیق اجتماعی، ترجمه ی مریم رفعت جاه، رخساره کاظم، ویراست عبدالحسین نیک گهر، تهران: مرکز ترجمه و نشر کتاب.
- دینی ترکمانی، علی، (۱۳۸۴)، یارانه ها رشد و فقر، فصلنامه رفاه اجتماعی، ۵ (۱۸)، ص ۳۳۲-۲۹۹.
- دینی ترکمانی، علی، (۱۳۸۹)، یارانه ها، اختلال های قیمتی، ناکارایی های نهادی-ساختاری، مجله رفاه اجتماعی، ۱۰ (۳۸)، ص ۳۲۸-۲۹۳.
- راغفر، حسین و فاطمه سرخه دهی، (۱۳۹۰)، شناسایی خانوارهای نیازمند در طرح هدفمند کردن یارانه ها با وجود نابرابری اطلاعاتی، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۱۱ (۴۳)، ص ۲۰۷-۱۸۱.
- رضوانی محمدرضا و حسین منصوریان، (۱۳۸۷)، سنجش کیفیت زندگی: بررسی مفاهیم، شاخص ها، مدلها و ارائه مدل پیشنهادی برای نواحی روستایی، فصلنامه روستا و توسعه، ۱۱ (۳)، ص ۲۶-۱.

- رضوانی، محمدرضا، (۱۳۸۲)، توسعه روستایی؛ اهمیت و ضرورت آن در محرومیت‌زدایی. اندیشه، ۴۳-۴۴، ص ۲۶۲-۲۷۵.
- شریف زادگان، محمدحسین، (۱۳۸۴)، چالش‌ها و چشم‌اندازهای تأمین اجتماعی، مجموعه مقالات همایش چالش‌ها و چشم‌اندازهای توسعه ایران، جلد دوم، موسسه آموزش و مدیریت برنامه ریزی، تهران، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
- صادقی، حجت، احمد تقدیسی و اله کاوسی، (۱۳۹۲)، بررسی اثرات هدفمندی یارانه‌ها در بهبود رفاه اجتماعی روستاییان، مطالعه موردی بخش دهدز شهرستان ایذه، مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۶ (۲۱)، ص ۱۲۷-۱۴۸.
- صارمی، سمیه، (۱۳۸۸)، هدفمند کردن یارانه‌ها از آغاز تا امروز، مجله برنامه ۱۲، شماره ۳۴۸، ص ۴-۷.
- عباسی، جواد، (۱۳۹۱)، تحلیل اثرات اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها بر اقتصاد و ساختارهای تولید روستایی با تأکید بر نقش تعاونی‌ها (مطالعه موردی: شهرستان زنجان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه زنجان.
- علی مددی، علی، عبدالمجید نظری، محمود مرادی و رامین غفاری، (۱۳۹۵)، اثرات طرح هدفمندی یارانه‌ها بر الگوی مصرف خانوارهای روستایی با رویکرد معیشت پایدار در شهرستان‌های کلات و بینالود، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۵ (۱۶)، ص ۹۷-۱۱۸.
- علیزاده، مهدی، (۱۳۸۹)، درآمدی بر تأثیرات اقتصادی هدفمند کردن یارانه‌ها، مجله اقتصاد شهر، ۲ (۸)، ص ۹۷-۱۰۷.
- فراهانی، حسین، زهرا صدقی سراسکانرود و مهرشاد طولابی نژاد، (۱۳۹۲)، تحلیل اثرات هدفمندسازی یارانه‌ها در توانمندسازی اقتصادی خانوارهای روستایی مورد مطالعه: دهستان جایدرد در شهرستان پلدختر، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۲ (۳)، ص ۲۳-۳۸.
- قاسمی، مریم، سمانه عبداللهی و حدیثه خاکشورامان آباد، (۱۳۹۳)، تحلیل اثرات مرحله اول طرح هدفمندی یارانه‌ها بر خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: شهرستان بینالود)، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۳ (۶)، ص ۱۱۷-۱۳۱.
- قره باغیان، مرتضی، (۱۳۷۱)، فرهنگ سیاست و بازرگانی انگلیسی به فارسی، چاپ اول، تهران، موسسه خدمات فرهنگی.
- محمدی یگانه، بهروز، حسین فراهانی و جواد عباسی، (۱۳۹۶)، اثرات هدفمندی یارانه‌ها بر ساختارهای تولید در روستاهای شهرستان زنجان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۶ (۱۹)، ص ۱۷۷-۱۹۳.
- مرصوصی، نفیسه، (۱۳۸۳)، مطالعه تطبیقی کیفیت زندگی شهری در ایران، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، ۱۴ (۲)، ص ۹۵-۹۶.
- مرکز آمار ایران، (۱۳۹۰)، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰، تهران: مرکز آمار ایران.
- مرکز آمار ایران، (۱۳۹۱)، سالنامه آماری استان خراسان رضوی ۱۳۹۱، تهران: مرکز آمار ایران.
- مصباحی مقدم، غلامرضا، (۱۳۸۶)، اقتصاد یارانه، مجموعه مقالات همایش اقتصاد یارانه، تهران، وزارت بازرگانی، انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

- مصباحی مقدم، غلامرضا، حمیدرضا اسمعیلی گیوی، مهدی رعایائی، (۱۳۸۸)، بررسی و آسیب شناسی هدفمندسازی پرداخت یارانه ها، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، ۹ (۳۵)، ص ۱۹۲-۱۶۱.
- مظاهری، طهماسب، (۱۳۸۶)، اقتصاد یارانه. مجموعه مقالات همایش اقتصاد یارانه. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق، ص ۱۱۵-۱۰۱.
- مقدسی، رضا و حبیبه شرافتمند، (۱۳۹۱)، بررسی تأثیر هدفمندسازی یارانه‌ها در بهره وری کل عوامل تولید بخش کشاورزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۲۰ (۷۷)، ۲۰۱-۲۱۶.
- مقیمی فیض آبادی، مریم و ناصر شاهنوشی، (۱۳۹۱)، حذف یارانه سوخت و بررسی آثار آن بر تولید، هزینه، و سطوح قیمت ها در خراسان رضوی، فصلنامه پژوهش های اقتصادی، ۱۲ (۳)، ص ۱-۲۳.
- نجفی، نرگس و فرید دهقانی، (۱۳۸۹)، بررسی و ارزیابی روشهای پرداخت نقدی یارانه ها در دنیا، مجله راهبرد یاس، ۲۳، ۲۵۳-۲۲۲.
- نوربخش، سیدمرتضی و شهرام هاشم نیا، (۱۳۸۹)، راهبردهای توسعه اصلاح الگوی مصرف در کلان شهرهای ایران، مجله اقتصاد، ۲ (۸)، ص ۷۳-۹۵.
- وزارت رفاه و تأمین اجتماعی، (۱۳۸۷)، هدفمندسازی یارانه ها: تجربه کشورها، معاونت هدفمندنمودن یارانه‌ها و رفاه اجتماعی، دفتر یارانه‌ها، ویرایش اول.
- Ansari, V., Salami, H., & Veeman, T. (2014). **Distributional consequences of subsidy removal from agricultural and food industry sectors in Iran: A price-based SAM analysis.** Journal of Agricultural Science and Technology, 16(1), 1-19.
- Epley, D. & Menon, M (2008). **A Method of Assembling Cross-sectional Indicators into a Community Quality of Life,** Soc Indic Res, 281-296.
- Guillaume, M. D. M., Zytek, M. R., & Farzin, M. M. R. (2011). **Iran: The chronicles of the subsidy reform** (No. 11-167). International Monetary Fund.
- Hassanzadeh, E. (2012). **Recent developments in Iran's energy subsidy reforms. Policy Brief.** International Institute for Sustainable Development.
- Lu, S., Lin, Y. T., Vikse, J. H., & Huang, C. C. (2013). **Effectiveness of social welfare programmes on poverty reduction and income inequality in China.** Journal of Asian Public Policy, 6(3), 277-291.
- Maghsoudi, N., & Tohid Ardahaey, F. (2012). **Targeting subsidies considering the applied models in Iran.** International Journal of Business and Social Science, 3(7).
- Reza Farzin, M., Guillaume, D. M., & Zytek, R. (2011). **Iran-The Chronicles of the Subsidy Reform.** IMF Working Papers, 1-28.
- Siddig, K., Aguiar, A., Grethe, H., Minor, P., & Walmsley, T. (2014). **Impacts of removing fuel import subsidies in Nigeria on poverty.** Energy Policy, 69, 165-178.
- Van Kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G., & de Hollander, A. (2003). **Urban environmental quality and human well-being: Towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study.** Landscape and Urban Planning, 65, 5-18.